

اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران
معاونت بررسی‌های اقتصادی

بینش ایران و جهان در رابطه با دسترسی به عدالت در سال ۲۰۱۹

بینش جهانی دسترسی به عدالت در سال ۲۰۱۹، اولین تلاش برای بدست آوردن اطلاعات قابل مقایسه در مورد نیازهای قانونی و دسترسی به عدالت مدنی در سطح جهانی است که با استفاده از نظرسنجی عمومی جمعیت پروژه عدالت جهانی، صدای بیش از ۱۰۰ هزار نفر را در ۱۰۱ کشور جهان به گوش همگان می‌رساند. این مطالعه با برجسته کردن مشکلات حقوقی رایج جوامع در رسیدگی و احقاق حقوق قانونی آنها، توانایی‌های حقوقی افراد، منابع کمکی مورد نیاز آنها برای رفع این مشکلات و تاثیر مشکلات حقوقی بر زندگی افراد را ارزیابی می‌کند. این تحقیقات نشان می‌دهد که مشکلات حقوقی در همه جا وجود داشته و بر زندگی افراد تاثیر منفی دارد، اما در این میان، سهم کمی از افراد درک درستی از حقوق قانونی و نحوه رفع مشکلات حقوقی خود دارند و بخش کمی از افراد برای حل مشکلات خود به مشاوره فنی یا مراجع مرتبط مراجعه می‌کنند. بر اساس این نظرسنجی، در ایران پاسخگویی به حل مشکلات و بازستانی حقوق به طور متوسط ۹٫۶ ماه زمان می‌برد در حالی که این زمان برای کشورهایمانند ترکیه، مالزی و روسیه به ترتیب ۳ ماه، ۳٫۱ ماه و ۴٫۶ ماه است.

تهیه‌کننده: طاهره کریمی‌دستانی

تیرماه ۱۳۹۸

پروژه عدالت جهانی (WJP)^۱ سازمانی مستقل و چندرشته‌ای است که در زمینه پیشرفت حاکمیت قانون در سراسر جهان فعالیت می‌کند. این سازمان، هر ساله نظرسنجی عمومی جمعیت (GPP)^۲ را از طریق جمع‌آوری داده‌های نمونه‌ای از نمایندگان بخش عمومی انجام می‌دهد. این داده‌ها برای محاسبه نمرات و رتبه‌بندی سالانه شاخص حاکمیت قانون این سازمان^۳ مورد استفاده می‌گیرد. مطابق آخرین گزارش پروژه عدالت جهانی، شاخص حاکمیت قانون در سال ۲۰۱۹ از میان ۱۲۰ هزار خانوار در ۱۲۶ کشور جهان با استفاده از نظرسنجی عمومی جمعیت استخراج شده است. علاوه بر این، سازمان مذکور بر اساس بخشی از داده‌های نظرسنجی عمومی جمعیت، نظرسنجی دیگری را نیز در مورد نیازهای حقوقی افراد انجام می‌دهد. در سال‌های ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸، این نظرسنجی برای ۱۰۱ کشور و منطقه و بر اساس نمونه ۱۰۰۰ نفری از پاسخ دهندگان انجام شده است. این نظرسنجی که در ادامه با جزئیات بیشتری مورد بررسی قرار می‌گیرد، بر اساس ۱۲۸ سوال از ۳۴۰ سوالی است که در پرسشنامه نظرسنجی عمومی جمعیت آمده و تحت ۶ بخش آمده است. نتایج این نظرسنجی نشان می‌دهد هر یک از پاسخ دهندگان چگونه مسائل حقوق قانونی خود را حل و فصل می‌کنند.

مطابق هدف ۱۶ ام توسعه پایدار سازمان ملل متحد^۴، تمام کشورهای عضو متعهد به "ترویج حاکمیت قانون در سطوح ملی و بین المللی و تضمین دسترسی برابر به عدالت برای همه" هستند. با این حال، تحقیقات پروژه عدالت جهانی در زمینه برآورد تعداد افرادی که با حداقل یک مورد بی‌عدالتی - یعنی "شکاف عدالت" جهانی - برخورد داشتند نشان می‌دهد، بیش از ۱,۵ میلیارد نفر در جهان - یا تقریباً دو سوم جمعیت جهان - عدالت لازم برای رفع مشکلات خود را دریافت نمی‌کنند و تقریباً ۱,۴ میلیارد نفر نیازمند عدالت مدنی یا اداری هستند. هدف این گزارش، روش شناسی داده‌های جهانی قابل مقایسه تحت یک رویکرد قابل اعتماد و متمرکز برای درک بهتر مردم و نظارت بر وضعیت دسترسی به عدالت مدنی در سطح ملی است.

یافته‌های حاصل از نظرسنجی عمومی در پروژه عدالت جهانی در کشورها نشان می‌دهد که چگونه افراد عادی سراسر جهان با مشکلات حقوقی روزمره خود مواجه می‌شوند. این مطالعه با برجسته کردن مشکلات حقوقی رایج، توانایی‌های قانونی افراد و منابع کمکی مورد نیاز آن‌ها در این مشکلات را ارزیابی می‌کند. این مطالعه همچنین اطلاعاتی را درباره وضعیت مشکلات مردم از جمله مشکلات مربوط به اشتغال، مسکن، آموزش و پرورش، بهداشت و زندگی خانوادگی، پروسه حل و فصل آن و تأثیر مشکلات عدالتی در زندگی آن‌ها را نشان می‌دهد. علاوه بر داشتن ابعاد حقوقی، این مشکلات روزمره عمیقاً بر سلامت افراد، ثبات اجتماعی و توانایی شرکت در اقتصاد تأثیر می‌گذارد. به همین دلیل، شناختن بهتر نیازها و تجارب حقوقی افراد برای دسترسی به عدالت، بینش حیاتی برای طراحی سیاست‌هایی است که رشد اقتصادی و رشد فراگیر را توسعه می‌دهند.

¹ World Justice Project

² General Population Poll

³ WJP's annual Rule of Law Index

⁴ Goal 16's: هدف شانزدهم سازمان ملل متحد از میان اهداف ۱۷ گانه ای که کشورهای عضو موظفند تا سال ۲۰۳۰ شرایط دسترسی به این اهداف را فراهم نمایند.

معاونت بررسی های اقتصادی

به منظور سنجش بینش جهانی در رابطه با دسترسی به عدالت، اطلاعات نظرسنجی عمومی جمعیت در ۱۰۱ پروفایل کشوری در ۶ بخش کلی مطابق شکل ۱ طبقه‌بندی شده که هر یک از آنها خود دارای زیربخش‌هایی هستند که در نظرسنجی مربوطه پاسخ داده شده‌اند. در ادامه به تعریف بخش‌های اصلی و شرح زیربخش‌های مشکلات حقوقی طبق شکل و جدول ۱ مربوطه پرداخته می‌شود.

شکل ۱- بخش های اصلی مورد بررسی در نظرسنجی دسترسی به عدالت

۵: فرایندها

از میان کسانی که یک مشکل حقوقی در دو سال گذشته را تجربه کرده‌اند، درصد پاسخ دهندگانی که درک لازم را از فرایندهای حل مشکلات خود، ارزیابی زمانی، عادلانه بودن و هزینه فرایند رفع مشکلات داشته‌اند.

۶: سختی

درصد افرادی که در حل مشکلات حقوقی خود در معرض هر نوع سختی قرار گرفته‌اند؛ از جمله بیماری‌های جسمی یا تنشی، شکست رابطه، از دست دادن شغل یا نیاز به تغییر محل زندگی و مشکلات الکل یا مواد مخدر.

۳: مرجع کمک

از میان کسانی که یک مشکل حقوقی در دو سال گذشته داشته‌اند، درصد کسانی که کمک‌های لازم و مشاوره را از منابع مختلف دریافت کرده‌اند.

۴: وضعیت مشکل

از میان کسانی که یک مشکل حقوقی در دو سال گذشته را تجربه کرده‌اند، درصد پاسخ دهندگانی که مشکلات قانونی آنها به طور کامل حل و فصل شده است و یا اگر مشکلی باقی مانده، از هرگونه اقدام برای حل آن منصرف شده‌اند.

۲: قابلیت حقوقی

از میان کسانی که در دو سال گذشته یک مشکل حقوقی داشته‌اند، درصد افرادی که درک نسبت به مشکل خود داشته و می‌دانستند برای دریافت مشاوره تخصصی به کجا مراجعه کنند.

۱: مشکلات حقوقی

درصد کسانی که در دو سال گذشته مشکلات حقوقی را تجربه کرده‌اند که بر اساس نوع مشکلات در ۱۲ مورد بررسی شده است.

دسترسی به عدالت جهانی

جدول ۱- شرح وقوع انواع مشکلات حقوقی

۱. جراحات و بیماری ناشی از تصادفات	۸. مسکن
آسیب ها یا مشکلات سلامت ناشی از حادثه یا ناشی از شرایط نامناسب و ضعیف کاری	مشکلات با صاحبخانه در مورد قراردادهای اجاره، پرداخت، تعمیرات، پیش پرداخت یا تخلیه
آسیب ها یا مشکلات سلامت ناشی از غفلت یا اشتباهات پزشکی یا دندان پزشکی	مشکلات با مستاجر در مورد موافقت نامه اجاره یا صدمه به اموال
۲. شناسه شهروندی و شناسنامه	مشکلات با همسایگان در مورد سر و صدا، ریخت و پاش، پارکینگ یا حیوانات خانگی
مشکلات دریافت گواهی تولد برای خود یا فرزندان	بی خانمان شدن
مشکل دریافت کارت شناسایی صادر شده توسط دولت	۹. زمین
مشکلات تابعیتی خود و فرزندان، اقامت یا وضعیت مهاجرت	مشکلات دریافت سند مالکیت زمین، مجوز یا اجازه ساخت خانه برای خود
۳. اجتماع و منابع طبیعی	مشکلات مربوط به زمین خواری
مشکلات باندهای تبهکاری، خرابکاری یا مصرف مواد مخدر یا الکل در خیابان ها	مشکلات با همسایگان زمین خود، حق عبور و مرور، حصارها و درختان
کمیود دسترسی به آب، امکانات بهداشتی و برق	مشکلات با سایر سهامداران برای فروش ملک
۴. مصرف کننده	۱۰. اجرای قانون
مشکلات مربوط به دریافت خدمات حرفه ای ضعیف یا ناقص (به عنوان مثال، خدمات از سوی مشاور حقوقی، سازنده، مکانیک و غیره)	دستگیر یا مورد ضرب و شتم قرار گرفتن بدون دلیل از سوی پلیس یا یک ارگان نظامی
مشکلات مربوط به بازپرداخت و جبران بابت کالاهای خراب یا آسیب دیده	۱۱. مسائل مالی و بدهی
اختلالات عمده در تامین صنایع همگانی (به عنوان مثال آب، برق، تلفن) یا صورتحساب نادرست	مشکلات اخذ پول از بدهکاران
۵. اشتغال	انکار بیمه
منفصل شدن از یک شغل به طور ناعادلانه	ناتوانی در پرداخت با کارت های اعتباری، قبوض آب و برق و گاز و وام ها
مشکلات دریافت حقوق و دستمزد یا مزایای استخدامی که قبلا توافق شده بود	تهدید شدن از طرف جمع آوردندگان بدهی در صورتحساب یا وام های پرداخت نشده
آزار و اذیت در محل کار	تهدید شدن، مورد آزار و اذیت قرار گرفتن و یا گروگانگیری توسط گروه ها یا یک سازمان جنایتکارانه
۶. تحصیل	۱۲. خدمات عمومی
دشواری کسب مکانی مناسب به عنوان مدرسه یا موسسه آموزشی که خود یا فرزندان واجد شرایط حضور در آن هستند	مشکلات دریافت مزایای عمومی یا کمک های دولتی مانند پرداخت نقدی، حقوق بازنشستگی یا مزایای عدم توانایی جسمی
امکان آزار و اذیت در مدرسه یا یک موسسه آموزشی دیگر	مشکلات دسترسی به مراقبت در کلینیک های دولتی یا بیمارستان ها
۷. خانواده	اختلافات مالیاتی یا اختلافات با سایر نهادهای دولتی
طلاق یا جدایی	
مشکلات گرفتن کمک هزینه فرزندان	
مشکلات پرداخت کمک هزینه فرزندان	
اختلاف نظر در مورد مراقبت از فرزندان	
تهدید یا خشونت فیزیکی از سوی همسر فعلی، سابق یا دیگر اعضای خانواده	
اختلاف نظر در مورد تقسیم و تنظیم اموال پس از مرگ یک عضو خانواده	

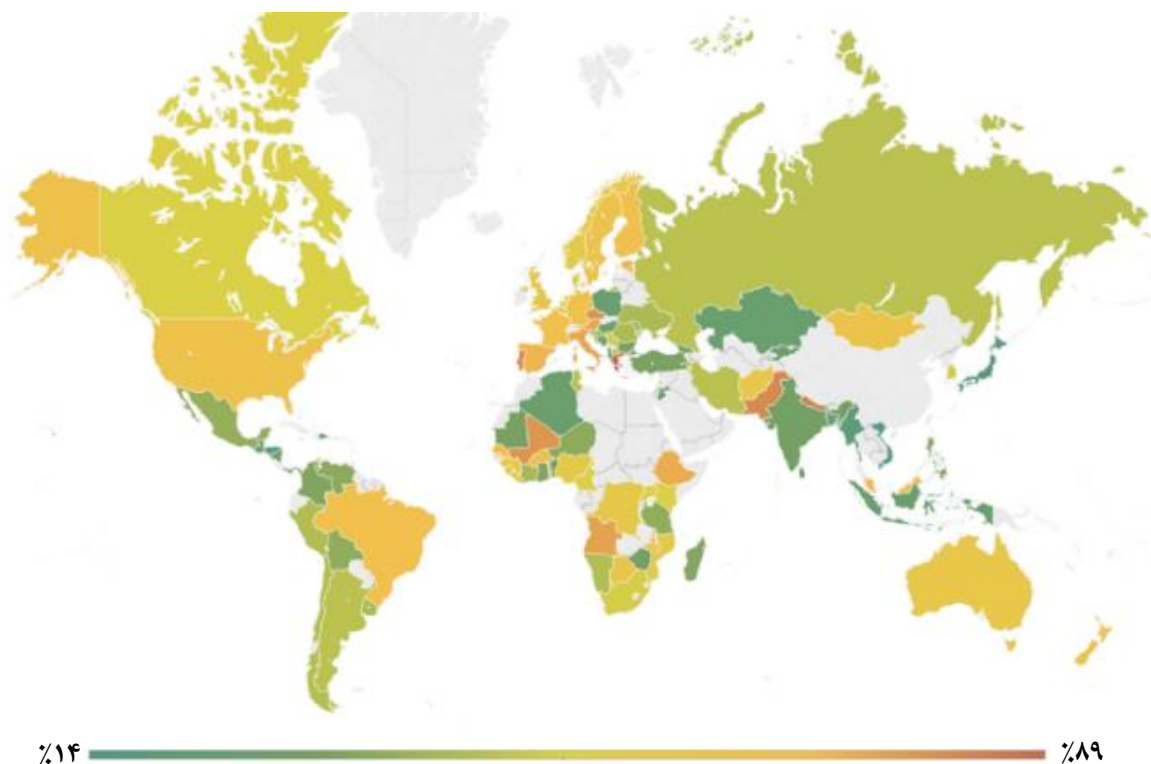
منبع: World Justice Project

نتایج این مطالعه در میان کشورهای مورد بررسی نشان می دهد:

مشکلات بی عدالتی در همه جا وجود دارد

تقریباً نیمی از افراد مورد بررسی (۴۹ درصد) حداقل دو مشکل حقوقی در دو سال گذشته داشته اند. در حالی که شیوع و شدت مشکلات در کشورها متفاوت است، شایع ترین مشکلات مربوط به مسائل مصرف کننده، مسکن، پول و بدهی است که می تواند شامل مسائل مربوط به اجاره، تعمیرات و یا پرداخت به صاحبخانه شود. مشکلات با همسایگان، بی خانمان شدن، اختلاف نظر در مورد خدمات حرفه ای ضعیف یا ناقص، مشکلات قبض آب و برق و تامین آن، ادعاهای بیمه ای، تهدید به خاطر بدهی ها، اخاذی از سوی یک باند یا سازمان جنایی، مشکل اخذ پول از بدهکاران و بسیاری مشکلات دیگر از جمله مسائل مرتبط هستند.

شکل ۲- درصد افرادی که در طول دو سال گذشته با مشکل قانونی در جهان مواجه شده اند

منبع: World Justice Project

مشکلات بی عدالتی می تواند بر زندگی مردم تاثیر منفی گذارد

۴۳ درصد از کسانی که مورد بررسی قرار گرفتند گزارش دادند که مشکلات حقوقی تاثیرات ناخوشایندی بر زندگی آنها گذاشته است. بیش از یک نفر از ۴ نفر (۲۹ درصد) گزارش داده اند که در نتیجه مشکلات قانونی، آنها از بیماری جسمی

معاونت بررسی های اقتصادی

یا روحی رنج می‌برند و بیش از ۱ نفر از ۵ نفر (۲۳ درصد) گزارش داده‌اند که کار خود را از دست داده‌اند یا مجبور به تغییر مکان شده‌اند.

اکثریت مردم به وکیل و دادگاه مراجعه نمی‌کنند

کمتر از یک سوم (۲۹ درصد) از افرادی که دچار مشکلات حقوقی شده‌اند، به دنبال مشاوره و کمک به منظور درک بهتر یا حل و فصل مشکل خود می‌روند و کسانی که به دنبال کمک می‌روند، ترجیح می‌دهند که از اعضای خانواده یا دوستان خود کمک بگیرند. تعداد کمتری از افراد (۱۷ درصد) مشکل خود را با یک فرد یا شخص ثالث در میان می‌گذارند تا میانجیگری کند یا مشکل را حل کند و بیشتر ترجیح می‌دهند به طور مستقیم با طرف مقابل مذاکره کنند.

برای تامین نیازهای قانونی مردم موانع بسیاری وجود دارد

مردم برای تامین نیازهای حقوقی خود با موانع بسیاری مواجه هستند و به عنوان یک راه‌حل، شروع به تشخیص مشکلات با استفاده از توانایی خود می‌کنند. در واقع، کمتر از ۱ نفر از هر ۳ نفر (۲۹ درصد) مشکل خود را یک مشکل حقوقی تلقی می‌کنند تا به عنوان یک "بد شانس" یا موضوع اجتماعی. همچنین همانطور که در بالا گفته شد، کمتر از یک سوم از افرادی که مورد بررسی قرار گرفتند، برای حل مشکلات خود از اشخاص یا سازمان‌های مرتبط کمک می‌گیرند. همچنین ۱ نفر از ۶ نفر (۱۶ درصد) گزارش داده‌اند که بدست آوردن پول مورد نیاز برای حل مشکلاتشان بسیار سخت یا حتی غیرممکن است. در حدود ۱۷ درصد نیز گزارش داده‌اند که مشکل بی‌عدالتی آنها همچنان ادامه دارد، اما آنها از هر گونه اقدام در جهت حل آن منصرف شده‌اند، این در حالی است که ۳۹ درصد دیگر گزارش داده‌اند که مشکلات آنها هنوز در دست اقدام است.

۱,۴ میلیارد نفر نیازمند عدالت مدنی و اداری هستند

۱,۴ میلیارد نفر در جهان از نحوه پاسخگویی به عدالت مدنی و اداری روزمره خود ناراضی هستند. طبق این برآورد از حدود ۳۶ درصد از افرادی که در طول دو سال گذشته مشکلات حقوقی را تجربه کرده‌اند، در بیش از نیمی از آنها (۵۱٪) نیازهای عدالت مدنی پاسخ داده نشده است. گروه‌های آسیب‌پذیر - از جمله جمعیت کم درآمد، دریافت کنندگان کمک‌های دولتی و بیکاران - نیز از این امر به شدت تحت تاثیر قرار می‌گیرند؛ چراکه آنها به احتمال بیشتری با مشکلات قانونی مواجهند و در پاسخ‌دهی به مشکلات خود سختی‌های زیادی را تجربه می‌کنند.

برای محاسبه دقیق دسترسی به عدالت مدنی، داده‌های بیشتری نیاز است

برای کشورهایی که به دنبال اندازه‌گیری پیشرفت خود در ارائه عدالت برای همه در چارچوب دستور کار توسعه ۲۰۳۰ و برنامه‌های توسعه ملی خود هستند، داده‌های بیشتر و بهتری مورد نیاز است. بسیاری از دولت‌ها تلاش می‌کنند با اتکا به داده‌های اداری از دادگاه‌ها، مسائل مربوط به عدالت را درک کنند و با آن کنار بیایند، اما این دیدگاه بخش کوچکی از

معاونت بررسی های اقتصادی

مشکلات را نشان می‌دهد و تجربیات افرادی که به دنبال عدالت از مکانیسم‌های غیر رسمی یا از طریق مقامات مربوطه هستند را نشان نمی‌دهد. از سوی دیگر، نظارت بر نیازهای حقوقی و درک مسائل مربوط به عدالت مدنی از منظر مردم عادی به جای مؤسسات، می‌تواند افراد را به سمت حل و فصل مشکلات قانونی خود ترغیب کند. تاکنون به طور تقریبی ۶۰ نظرسنجی از منظر مسائل قانونی در طول ۲۵ سال گذشته انجام شده است که این نظرسنجی‌ها با استفاده از روش‌های غیر قابل مقایسه و با تمرکز بر کشورهای با درآمد بالا بوده است.

تجربه ایران

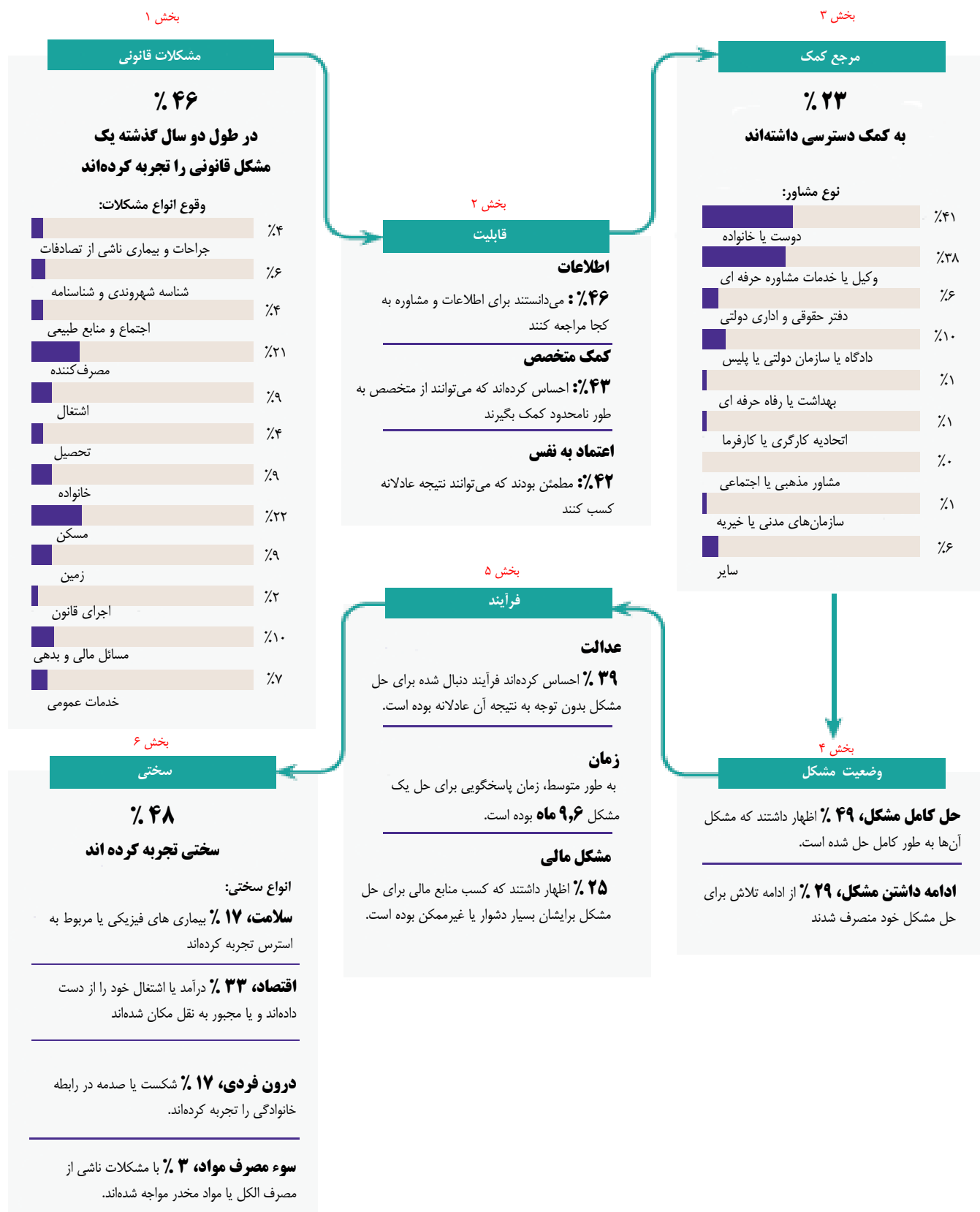
نظرسنجی انجام گرفته از ۱۰۱۱ نمونه از افراد در سه شهر بزرگ ایران^۵ در سال ۲۰۱۸ نشان می‌دهد از میان پاسخ‌دهندگان، ۴۶ درصد اظهار داشتند در طول دو سال گذشته حداقل یک مشکل حقوقی را تجربه کرده‌اند که "مشکلات خانوادگی" و "مشکلات مصرف‌کننده" بیشترین نوع این مشکلات بوده است. همچنین ۴۶ درصد از پاسخ‌دهندگان توانایی و قابلیت درک مشکل خود را داشته‌اند، اما تنها ۲۳ درصد از آن‌ها برای مشاوره و حل مشکلات خود به افراد یا مراجع ذی‌ربط مراجعه کرده‌اند. در این میان، ۴۹ درصد از پاسخ‌دهندگان اظهار داشتند مشکل حقوقی آن‌ها به طور کامل حل شده است.

در فرآیند حل مشکل حقوقی در ایران، ۳۹ درصد از پاسخ‌دهندگان بدون در نظر گرفتن نتیجه، از فرآیند عادلانه مشکلات حقوقی خود احساس رضایت داشتند، اما فرآیند حل مشکلات حقوقی در ایران بسیار زمان‌بر بوده و طبق نظر افراد، پاسخگویی به حل مشکلات در ایران به طور متوسط ۹٫۶ ماه زمان می‌برد. در حالی که در کشورهای ترکیه، مالزی و روسیه این مدت زمان به ترتیب ۳ ماه، ۳٫۱ ماه و ۴٫۶ ماه بوده است. همچنین ۴۸ درصد از پاسخ‌دهندگان در طول جریان مشکلات حقوقی خود با سختی‌های مختلفی مواجه شده‌اند. شکل زیر تصویر کلی از وضعیت کشور ایران را در رابطه با دسترسی به عدالت از منظر نظرسنجی پروژه عدالت جهانی نشان می‌دهد.

^۵ تهران، مشهد، اصفهان

شکل ۳- مسیرهایی که مردم ایران در مواجهه با مشکلات بی عدالتی و حقوق قانونی روزمره با آن روبرو هستند

نکات سیاستی

- دارا بودن درک درستی از نوع حقوق متعلقه جامعه ایرانی و ارزیابی وضعیت رسیدگی و اعاده این حقوق، موضوعی است که نیاز به ارائه گزارش عملکردی سازمان های ذیربط و اقدامات انجام شده توسط آنها دارد. برخی از قوانین و مقررات کشور از جمله قانون احترام به آزادی های مشروع و حفظ حقوق شهروندی ۱۳۸۲، منشور حقوق شهروندی ابلاغی ریاست جمهوری در سال ۱۳۹۵ و مصوبه اسفند ۱۳۹۵ شورای عالی اداری در رابطه با حقوق شهروندی در نظام اداری، موارد متعدد و گوناگونی را شامل می شوند ولی تاکنون گزارشی از عملکرد این موارد برای اطلاع رسانی جامعه منتشر نشده است.
- همانطور که در شکل ۳ نشان داده شد، مشکلات حقوقی ۴۹ درصد افراد در ایران به طور کامل مرتفع می شود؛ در حالی که این نرخ در کشورهای الجزایر، رومانی و روسیه بمراتب بیشتر و به ترتیب ۷۳ درصد، ۶۸ درصد و ۵۵ درصد است. پیشنهاد می شود به منظور آشنایی با فرایندها و نحوه پاسخگویی به مشکلات حقوقی افراد در سایر کشورها و امکان سنجی قابلیت به کارگیری آنها در ایران، طرح مطالعاتی جهت بررسی نحوه پاسخگویی به مشکلات حقوقی افراد در کشورهایی که درصد پاسخگویی آنها به افراد بالاتر از ایران است (۱۷ کشور در میان ۵۷ کشور)، توسط قوه قضاییه ایران و یا سایر سازمان های مرتبط صورت گیرد و بر اساس یافته های مزبور، نسبت به ساماندهی و رفع مشکلات بعمل آید.
- باتوجه به نتایج نظرسنجی صورت گرفته در پروژه عدالت جهانی، متوسط زمان پاسخ دهی به مشکلات حقوقی افراد در ایران حدود ۹۶ ماه است. بر این اساس، از میان ۵۷ کشور جهان، در ۳۸ کشور با سرعت بالاتری به مشکلات حقوقی افراد پاسخ داده می شود. برای کوتاه کردن زمان پاسخ دهی به سوالات حقوقی افراد، مکانیزم های پاسخ دهی به سوالات در کشورهایی نظیر ترکیه (۳ ماه)، الجزایر (۳،۳ ماه)، روسیه (۴،۶ ماه) و هلند (۵،۸ ماه) می تواند مورد بررسی قرار گیرد. با توجه به اینکه پروژه عدالت جهانی یک سازمان مستقل و مشاوره ای است، قابلیت انجام این پروژه توسط این سازمان و طرح چنین سوالاتی از سمت ایران نیز قابل بررسی است.
- اخیراً توسط معاون حقوق بشر و امور بین الملل وزارت دادگستری اعلام شده که تعداد ۱۰۰ کلینیک حقوق شهروندی با همکاری شهرداری و شورای اسلامی شهرها در نقاط مختلف کشور راه اندازی شده است. این کلینیک ها وظیفه آموزش و ترویج حقوق شهروندی، معاضدت حقوقی، مشاوره حقوقی، روانشناختی و مددکاری اجتماعی را بر عهده دارند که با حضور یک حقوقدان (وکیل دادگستری)، یک روانشناس و یک مددکار اجتماعی در سرای محلات فعالیت می کنند. انتظار می رود عملکرد کلینیک های مزبور در بهبود برخی از امتیازهای کشور در مقیاس بین المللی هم اثرگذار باشد.